

K-märkt Stockholm

Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering

Stockholm har mycket intressant och välbevarad bebyggelse som är en viktig del av vårt gemensamma kulturarv. Stadsmuseet ansvarar för att definiera de enskilda byggnadernas kulturhistoriska värden. Här får du reda på varför, hur det görs och hur det används.



Kulturhistorisk klassificeringskarta för Midsommarkransen fastställd 2007.

För att värna om bebyggelsen och dess kulturhistoriska värden har Stadsmuseet länge arbetat med att klassificera stadens hus. Genom att definiera och beskriva de enskilda byggnadernas kulturhistoriska värden kan dessa tillvaratas när befintliga byggnader byggs om och rustas upp, eller när nya hus uppförs i äldre miljöer.

Vad menas med K-märkt?

Begreppen ”K-märkt” eller ”kulturhus” har ingen formell eller juridisk innebörd.

Bokstaven K användes tidigare i kommunens planering för att visa att en byggnad hade ett visst kulturhistoriskt värde och skydd.

Numera används ”K-märkt” ofta i dagligt tal som en beskrivning av en kulturhistoriskt värdefull byggnad.

Stockholms översiktsplan, Stockholms byggnadsordning och detaljplaner

Stadsbyggnadskontoret arbetar med stadens planering. Arbetet grundas på vad som föreskrivs i Plan- och bygglagen (PBL) och Miljöbalken. Utöver lagstiftningen finns olika typer av planinstrument. Stockholms översiktsplan fungerar som ett grunddokument som visar hur man ser på Stockholms utveckling. Den nu gällande översiktsplanen är från 1999. Här finns bl.a. mil-

jöer och områden utpekade där särskild uppmärksamhet ska ägnas åt kulturhistoriska värden. I dessa områden ska stor hänsyn tas till såväl helhetsmiljön som de enskilda byggnadernas kulturhistoriska värden. Utanför de värdefulla miljöerna finns även enskilda byggnader av högt kulturhistoriskt värde.

Vägledande för hur Stockholms karaktärsdrag ska tillvaratas är också Stockholms byggnadsordning som togs fram i samband med översiktsplanen.

Utöver översiktsplanen finns detaljplaner. I dessa kan Q och q införas för bevarande av bebyggelse. Q-kulturresevat betyder att marken endast får användas för befintlig kulturhistorisk bebyggelse. Beteckningen q införs med preciserade skyddsbestämmelser av en byggnad eller miljö.

Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering

Översiktsplanen kan bara redovisa den kulturhistoriska bedömningen i stora drag och för att de kulturhistoriska värdena skall bli tydliga och kunna fungera i stadens plan- och byggprocesser måste en mer detaljerad redovisning finnas. Denna görs genom Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering där varje enskild byggnad bedöms.

För att kunna göra en kulturhistorisk klassificering krävs ett underlag i form av en byggnadsinventering. Inventeringarna innefattar en sammanställning av tillkomsttid, byggherre, arkitekt, ursprungliga ritningar, bygglovpliktiga ombygg-

nader m.m. Dessa uppgifter finns i stadsbyggnadsnämndens arkiv. För äldre bebyggelse krävs ibland en mer omfattande forskning.

Utöver detta görs en dokumentation i text och bild av byggnaden på plats. Detta underlag ligger till grund för en kulturhistorisk klassificering där flera olika aspekter och motiv vägs in.

Ett grundmotiv är dokumentvärdet där traditionella historiska egenskaper ingår såsom byggnadshistoriskt värde, byggnadsteknikhistoriskt värde, samhällshistoriskt värde, socialhistoriskt värde, personhistoriskt värde och teknikhistoriskt värde. Ett annat grundmotiv är upplevelsevärde som omfattas av egenskaper såsom arkitektoniskt värde, konstnärligt värde, patina, miljöskapande värde, identitetsvärde, kontinuitetsvärde, traditionsvärde och symbolvärde. Till dessa grundmotiv finns minst lika viktiga förstärkande motiv som kan vara kvalitet, autenticitet, pedagogiskt värde, sällsynthet och representativitet.

Självklart är det inte alltid som alla dessa motiv finns representerade i varje byggnad, men de som finns vägs samman och resulterar i en kulturhistorisk klassificering. Bedömningen görs alltid av en grupp av erfarna antikvarier för att garantera klassificeringens riktighet och hållbarhet. Det slutliga avgörandet görs av stadsantikvarien som enligt ett fullmäktigebeslut är den som har rätt att fatta beslut om det kulturhistoriska värdet hos Stockholms byggnader.

Byggnaderna klassificeras i fyra kategorier med hänsyn till deras kulturhistoriska värde och redovisas på kartor och i register med färgerna blått, grönt, gult och grått:

■ Blått anger bebyggelse vars kulturhistoriska värde motsvarar fordringarna för byggnadsminnen i kulturminneslagen.

■ Grönt betyder att fastigheten har bebyggelse som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.

■ Gult avser en fastighet med bebyggelse av positiv betydelse för stadsbilden och/eller av visst kulturhistoriskt värde.

■ Fastighet markerad med grått går inte att hänföra till någon av ovanstående kategorier.

Det finns även fastigheter som är markerade med ränder vilket betyder att de har bebyggelse uppförd efter 1960 eller 1990, alternativt är fastigheten obebbyggd. En tidsgräns är nödvändig eftersom det krävs en viss historisk distans för att få perspektiv på bedömningarna. För ytterstadens bebyggelse har gränsen satts till 1990 liksom för delar av city. För resterande klassificering av innerstaden, som fastställdes 1996, har gränsen satts till 1960.

Klassificeringarna avser generellt hela fastigheten och gäller både in- och utvändigt i byggnaderna.

Revidering av klassificeringar

Klassificeringarna revideras med vissa intervall. Klara skäl för en sådan ändring måste föreligga. En byggnad kan sedan klassificeringen gjordes ha förvanskats så att dess tidigare värde minskat. Ny historisk kunskap kan sätta in en byggnad i ett sammanhang som inte tidigare framgått och värdet av äldre byggnader i ursprungligt skick blir allt högre ju färre exempel som finns kvar. Stadsmuseet arbetar även kontinuerligt med att flytta fram tidsgränsen för vilka hus som ska klassificeras.

Plan- och bygglagen, PBL

För särskilt kulturhistorisk värdefull bebyggelse, d.v.s. blå- och grönmärkade byggnader är 3 kap 12 § i Plan- och bygglagen tillämplig och för all bebyggelse är 3 kap 10 § och 13 § tillämpliga.

10 § *Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara. Lag (1998:805).*

12 § *Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas. Lag (1994:852).*

13 § *Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt omgivningens karaktär. Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras. Lag (1994:852).*

Detta lagskydd avser hela byggnaden, d.v.s. både interiör och exteriör.

Bygglov, bygganmälan och rivningslov

Bygglov krävs i regel för att bygga nytt, bygga till eller för att ändra en byggnads yttre. Det krävs även bygglov bl.a. för väsentligt ändrad användning av en byggnad. Rivningslov krävs för att riva byggnader. Ofta behöver man även göra en bygganmälan, t.ex. när det gäller väsentliga invändiga förändringar, om bärande konstruktioner berörs, planlösningen avsevärt påverkas eller vid underhåll av värdefull bebyggelse.

Ansökan om de olika loven görs till stadsbyggnadskontoret som

även meddelar om det krävs en byggnmälan. Oavsett om bygglov krävs för den tänkta åtgärden eller inte gäller alltid kraven i Plan- och bygglagen för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Det är byggherren som har ansvar för att lagen följs. För att på bästa sätt tillvarata de kulturhistoriska värdena kan man anlita en antikvariskt sakkunnig vid ändring av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Stadsbyggnadskontoret kan ställa ett sådant krav vid ändring av grön- och blåmarkerade byggnader. I Stockholm finns ett flertal privatpraktiserande byggnadsantikvarier som kan medverka som antikvariskt sakkunnig.

Stadsmuseet som remissinstans

Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering är ett viktigt instrument i stadens plan- och bygglovprocesser. Beslut om bygglov, rivningslov och detaljplaner fattas av stadsbyggnadskontoret/stadsbyggnadsnämnden.

För de särskilt kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna, d.v.s. de som är blå- och grönmarkerade och för de hus som ligger inom kulturhistoriskt värdefulla miljöer utpekade i översiktsplanen är Stadsmuseets kulturmiljöenhet remissinstans. En bedömning görs om den föreslagna ändringen i bygglovet påverkar byggnadens eller områdets kulturhistoriska värden.

Ansökningar om rivningar prövas också av museet. I de fall där rivning blir aktuellt bör en rivningsdokumentation göras.

Stadsmuseet har kommunfullmäktiges uppdrag att medverka i stadens planarbete och utarbeta förslag till skyddsbestämmelser i detaljplaner. Vidare framställer

Stadsmuseet underlag för de delar som berör kulturhistoriskt värdefulla miljöer med tillhörande bebyggelse i översiktsplanen.

Byggnadsminnen, kyrkor och riksintressen

De byggnader som markerats med blått enligt stadsmuseets klassificering är sådana byggnader som antingen är byggnadsminnen eller kan komma i fråga för byggnadsminnesförklaring enligt Kulturminneslagen. Det är byggnader som har bedömts ha ett så stort kulturhistoriskt värde att det är ett allmänt intresse att de bevaras för framtiden. Beslut om byggnadsminnesförklaring fattas av länsstyrelsen. Även de byggnader som är statliga byggnadsminnen är blåmarkerade. Dessa skyddas av Förordningen om statliga byggnadsminnen och det är regeringen som fattar beslut om vilka byggnader som skall vara statliga byggnadsminnen. Alla blåmarkerade byggnader omfattas även av 3 kap 12 § i plan- och bygglagen.

Alla Svenska kyrkans kyrkobyggnader som är uppförda före 1940 är automatiskt skyddade enligt Kulturminneslagen och vissa yngre kyrkor är speciellt utvalda på grund av deras särskilda kulturhistoriska och arkitektoniska värden. Det är Riksantikvarieämbetet som fattar beslut om vilka som ska ha samma skydd som äldre kyrkor. Både de som är uppförda före 1940 och de yngre utvalda kyrkorna är markerade med blått i Stadsmuseets klassificering.

Det är länsstyrelsen som har tillsyn över områden av riksintresse. Att ett område är av riksintresse enligt 3 kap Miljöbalken innebär att det bedöms ha så höga kulturvärden att det är av vikt för hela landet. I planeringen ska dessa

värden ges företräde framför motstående intressen, förutsatt att inte även dessa är av riksintresse. Hela Stockholms innerstad utgör ett samlat riksintresse i egenskap av landets politiska och administrativa centrum allt sedan medeltiden. Inom det samlade riksintresset har ett antal miljöer och företeelser särskilts utpekats.

I ytterstaden finns flera riksintresseområden utpekade, t.ex. Skogskyrkogården och ABC-staden Vällingby-Råcksta. På museets klassificeringskartor markeras riksintresseområdena med en blå linje.

Bidrag till kulturmiljövård

Klassificeringarna är också vägledande för länsstyrelsens beslut om bidrag för antikvariska överkostnader, d.v.s. sådana eventuella fördyringar som uppstår med det antikvariska kravet att använda traditionella metoder och material vid vård och restaurering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. I huvudsak är det blåmarkerade byggnader som kan komma i fråga för bidrag.

Innerstaden

Kommunfullmäktige uppdrog 1981 åt Stadsmuseet att upprätta en heltäckande kulturhistorisk klassificering av de enskilda byggnaderna på de omkring 6000 fastigheterna i innerstaden. Klassificeringen för innerstaden redovisades första gången på en karta 1983 och den grundades på en omfattande inventering som i huvudsak genomfördes under 1970-talet. Denna inventering finns publicerad i ett antal tryckta volymer.

På 1990-talet uppdaterades innerstadens klassificering. Den nuvarande klassificeringen behandlades 1996 av kommunfullmäktige. Klassificeringen omfattar bebyg-

gelse uppförd före 1960. Klassificeringskartan för innerstaden finns att köpa i Stadsmuseets butik och att tillgå i museets faktarum.

Under våren 2007 har en inventering och kulturhistorisk klassificering av bebyggelsen uppförd mellan 1960 och 1990 i city gjorts. Denna kompletterar den befintliga klassificeringen av innerstaden och redovisas i första hand på webben i Bebyggelseregistret, www.bebyggelseregistret.raa.se. Här kan man söka information om de enskilda byggnaderna och även se den kulturhistoriska klassificeringen med tillhörande motivering.

Avsikten är att all bebyggelse i innerstaden uppförd före 1990 skall inventeras och klassificeras samt att alla inventeringar och klassificeringar ska vara tillgängliga i Bebyggelseregistret på webben. Arbetet med att fullfölja detta pågår.

Ytterstaden

I ytterstaden har flera olika kategoriinventeringar utförts, men det har saknats en heltäckande inventering och kulturhistorisk klassificering för hela ytterstaden som har omkring 60 000 byggnader i 97 stadsdelar. Därför uppdrog kommunstyrelsen åt Stadsmuseet år 2004 att påbörja en inventering. Det s.k. Ytterstadsprojektet pågår och sommaren 2007 hade omkring hälften av stadsdelarna inventerats och klassificerats. Inventeringarna och klassificering-

arna med tillhörande motiveringar läggs in i Bebyggelseregistret. Klassificeringskartorna finns tillgängliga bl.a. i museets faktarum. För de

delar av ytterstaden som ännu inte klassificerats gäller eventuella äldre klassificeringar.

ANNA-KARIN ERICSON

Adresser

Stockholms stadsmuseum

Information om kulturhistorisk klassificering och antikvarisk rådgivning m.m.

Postadress: Box 15025,
104 65 Stockholm

Besöksadress: Ryssgården, Slussen

Webbplats:

www.stadsmuseum.stockholm.se

Telefon: 08-508 31 600

E-post: faktarum@stadsmuseum.stockholm.se

Stadsbyggnadskontoret

Information om bygglov och detalplaner.

Postadress: Box 8314,
104 20 Stockholm

Besöksadress: Tekniska Nämndhuset,
Fleminggatan 4

Webbplats: www.stockholm.se/sbk

Telefon: 08-508 26 000

E-post: stadsbyggnadskontoret@sbk.stockholm.se

Länsstyrelsen i Stockholms län

Information om byggnadsminnen, kyrkor, riksintressen och bidrag.

Kulturmiljöenheten

Postadress: Box 22067,
104 22 Stockholm

Besöksadress: Hantverkargatan 29

Webbplats: www.ab.lst.se

Telefon: 08-785 40 00

E-post: inmk@ab.lst.se

Länktips

Bebyggelseregistret – här hittar du information och kulturhistorisk klassificering av ytterstadens bebyggelse och bebyggelsen i city uppförd 1960–1990. Så småningom kommer även innerstadens äldre

inventeringar och klassificeringar att finnas tillgängliga här.

www.bebyggelseregistret.raa.se

Boverket - här hittar du bl.a. broschyrerna: *Allmänna råd om ändring av byggnad, BÅR. Behöver jag bygglov? Behöver jag göra bygganmälan?*

www.boverket.se

Rättsnätet - här finner du hela Plan- och bygglagen.

www.notisum.se/rnp/sls/lag/19870010.HTM

SPBA är en sammanslutning för Sveriges privatpraktiserande byggnadsantikvarier.
www.spba.se

Läs mer!

Red. Fredlund, Arne m.fl., *Stockholms byggnadsordning – ett förhållningssätt till stadens karaktärsdrag*.

Stadsbyggnadskontoret, Stockholm 1998.

Stockholms stadsbyggnadskontor, *Översiktsplan 1999* Stockholm, Stockholm 2000.

Stockholms stadsmuseum och Stockholms stadsbyggnadskontor, *Klassificeringskarta med Kulturhistorisk klassificering Stockholms innerstad*, Stockholm 1995.

Råberg, Marianne, *Blått, Grönt, gult och grått – Kulturhistorisk klassificering av Stockholms bebyggelse*, särtryck ur Stadsvandringar 14, Stockholms stadsmuseum 1991.

Unnerbäck, Axel, *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm 2002.

www.stadsmuseum.stockholm.se/byggnadsvard



Faktarummet på Stockholm stadsmuseum

I Faktarummet finns arkivmaterial av olika slag: inventeringar, äldre fotografier, referensbibliotek m.m.

Tel 08-508 31 710

Stockholmskällan

På webbplatsen Stockholmskällan kan du hitta fotografier, litteraturtips, arkivhandlingar m.m. om Stockholm.
www.stockholmskallan.se

■ ■ ■ ■ Blått, grönt, gult och grått

■ Blått

Åkeshovs gård med anor från 1600-talet och ett flerbostadshus i funktionalistisk stil i Hammarbyhöjden från 1930-talet är exempel på byggnader som markerats med blått, d.v.s. byggnader vars kulturhistoriska värde motsvarar fordringarna för byggnadsminnen i kulturminneslagen.

Åkeshovs gård har ett stort byggnadshistoriskt värde såsom ett dokument över äldre tiders byggnadsskick. Smalhuset i Hammarbyhöjden har en ovanligt genomarbetad och tidstypisk arkitektur som är intakt från byggnadstiden. Byggnaden är typisk för stadsdelen Hammarbyhöjden, som även kallas den "Vita staden" p.g.a. sina ljusa fasader.



Åkeshovs gård. Foto Johan Stigholt.



Hammarbyhöjden. Foto Johan Stigholt.

■ Grönt

I kvarteret Hornblåsaren på Östermalm är alla fastigheterna grönmärkade, d.v.s. byggnader med särskilt kulturhistoriskt värde. Husen mot Linnégatan uppfördes i slutet av 1920-talet i en tidstypisk arkitektur. Tillsammans bildar de välbevarade byggnaderna ett enhetligt inslag i gatubilden och har ett miljöskapande värde.

De höga skivhusen i Bredäng från 1960-talet är karaktärsbyggnader för stadsdelen och har stora stadsbildsmässiga värden. De utgör ett storskaligt och konsekvent genomfört exempel på den modernistiska idén om hus i park som saknar motsvarighet i Sverige. Byggnaderna har ett särskilt kulturhistoriskt värde och är grönmärkade.



Kvarteret Hornblåsaren, Östermalm. Foto Ingrid Johansson.



Bredäng. Foto Göran Fredriksson.

■ Gult

Hörnhuset från 1880-talet i kvarteret Grundläggaren i Vasastaden har en förenklad fasad med senare tillkomna balkonger. Lamellhuset i Hägerstensåsen från mitten av 1940-talet har utbytta balkonger och portar som inte överensstämmer med den ursprungliga arkitekturen. Båda byggnaderna är gulmarkerade och har ett visst kulturhistoriskt värde samt är av positiv betydelse för stadsbilden.



Kvarteret Grundläggaren, Vasastaden. Foto Ingrid Johansson.



Hägerstensåsen. Foto Mauro Rongione.

■ Grått

En byggnad som förändrats och förvanskats så mycket genom om- och tillbyggnader att den ursprungliga volymen och arkitekturen är svår att avläsa kan markeras med grått.

Den lilla katalogvillan från omkring 1940 i Aspudden är ett exempel på detta. Flerbostadshuset i Midsommarkransen har tilläggsisolerats, fått stora takkupor, utbytta fönster, dörrar, balkonger och en förändrad takform.

Ändringarna medför att den ursprungliga arkitekturen från 1940-talet inte längre kan uppfattas. Dessutom har tilläggen utförts både i en form och i material som inte överensstämmer med den ursprungliga arkitekturen.



Aspudden. Foto Josefin Bolander.



Midsommarkransen. Foto Johan Stigholt.